

Landevejsbommene er naturligvis udførligt omtalt og her bringes lidt statistik. Det drejer sig om forpagtningsafgifter, og det kan således kun indirekte udtrykke noget om trafikens størrelse og slet intet om dens art og retning. Her kunne forfatteren imidlertid være kommet længere ved at inddrage andre statistikker, f.eks. »Oversigt over Postgangen, og hvad der er befordret med Posterne i Tidsrummet 1833-46 og 1854/55-1859/60« (1862) – den ældre poststatistik er desværre makuleret. Det vil føre for vidt her at komme ind på de resultater, en sådan undersøgelse kan føre til, men det er tydeligt at i 1830'erne begynder en kraftig udvikling i dansk trafik, en udvikling der allerede når langt inden jernbanerne.

Bogens to afsluttende afsnit »Rejser og rejseliv i tiden før jernbanerne« og »Vejene og jernbanerne« runder fortællingen af. På s. 200 omtales nogle rejsehåndbøger. Prof. Bugges »Skriv- og Reysende Calender« er ikke den ældste danske; det er vistnok »Vey-Viser For Reysende igiennem Danmark/Norrig oc Sverig«, trykt ca. 1690. Tregders håndbog fremhæves med rette – den udkom 1824. Meget anvendelige er også S. A. Bojesens »Reise- og Posthaandbog for 1838« og en ny udg. for 1841. 1839 kom en håndbog af F. C. von Jessen, og fra 1847 kom »Veiledning ved Benyttelse af de kgl. Brev- og Pakkeposter etc. . .«, der er en slags forløber for de senere køreplaner. Der er her et stort kildemateriale, som kunne have uddybet fremstillingen på mange punkter. S. 218 omtales en svensker, der i 1806 har oplevet turen Helsingør-København – men læseren må på biblioteket for at få noget at vide om turen! S. 222 omtales de bevarede gæsteprotokoller – men vi får ingen citater – vi får ikke engang at vide, hvilket arkiv de findes i! På s. 236 åbnes Skagensbanen i 1890, men på s. 237 sker det i 1894!

De mange kritiske bemærkninger må ikke tages som et udtryk for at bogen er dårlig; den er i høj grad læseværdig, og den vil utvivlsomt blive studeret af mange, indtil mere analytiske studier kommer frem.

NIELS ANDERSEN

WILHELM ABEL: Agrarkrisen und Agrarkonjunktur. Eine Geschichte der Land- und Ernährungswirtschaft Mitteleuropas seit dem hohen Mittelalter. 2., neubearbeitete und erweiterte Auflage. Hamburg und Berlin, Verlag Paul Parey, 1966. 301 s. 54 DM.

Wilhelm Abel redegør i forordet til bogen for dens tilblivelseshistorie: 1. udg. fra 1935 – oprindeligt et forsøg – er blevet udbygget og suppleret, såvel i henseende til det geografiske område der beskrives som til den kronologiske udstrækning. Den beskæftiger sig som den nu foreligger med landbrugserhvervet i Mellemeuropa til vore dage. Ved Mellemeuropa forstås i denne sammenhæng først og fremmest Tyskland, England, Frankrig og Nederlandene med udblik til de skandinaviske lande, Syd- og Østeuropa, særlig Polen.

I bogens disposition fornemmer man stadig at 1. udgaven sluttede med Napoleonskrigene og det kniber for læseren at få noget rigtigt indtryk af udviklingen i det 19. og 20. århundrede. Det hænger tydeligt nok sammen med den problemformulering forfatteren har valgt at lægge til grund. Han vil forsøge at

besvare spørgsmålet om i hvor høj grad det lykkedes for landbrugserhvervet at løse sin opgave: at dække befolkningens behov. Han ønsker i så høj grad det er muligt at gøre besvarelsen kvantitativ, og han prøver bevidst og med held at se bort fra den politiske styring man i tidens løb har forsøgt at udøve på dette felt. Med de engelske kornlove efter Napoleonskrigene kan det ikke længere lade sig gøre, og problemstillingen bliver ufrugtbar efterhånden som Europa udvider sin basis for levnedsmiddelforsyningen til også at omfatte ikke-europæiske områder og efterhånden som et stadigt bredere spektrum af næringsmidler indgår som tungtvejende dele af befolkningens ernæring.

Forfatteren opdeler sit emne i 4 dele således at hver del kommer til at indeholde en beskrivelse af et kriseforløb, startende med opgangskonjunkturer og sluttende med sammenbruddet. Førstedelen slutter med den senmiddelalderlige krise (et begreb Wilhelm Abel som den første etablerede med 1. udg. af nærværende bog), andendelen med krisen i 17. århundredes sidste halvdel og de første år af det 18. århundrede, trediedelen med »fredskrisen« i første halvdel af det 19. århundrede og sidstledet med nogle strejflys over mellemkrigstiden. Udgangspunktet er den Labrousse-van der Wee'ske antagelse af at kornprisen i det førindustrielle samfund var så godt som uelastisk, fordi kornet kun i meget begrænset omfang kunne substitueres af andre varer.

Hovedtemaet kommer til at fremstå som en udvidelse – og samtidig en omdannelse – af Labrousse's model af kriser af type ancien: I det før-industrielle samfund vil en misvækst drive kornpriserne i vejret og samtidig, p. gr. af den lille producerede mængde, formindske de små og middelstore landbrugs indkomster så stærkt at den svækkede købekraft skaber indtægts- og produktionsnedgang i de sekundære og tertiære erhverv, indtil en heldigere høst atter får omsætningen i gang. Abel sætter ind ved at beskrive overproduktionen af korn som kriseskabende for det store og i nogen grad også for det mellemstore landbrug ved at det øgede udbud presser priserne og dermed overskuddet ned. Denne kriseform bliver ikke en Labrousse-hungerkrise og lammer derfor ikke de øvrige erhvervsformer.

De 4 hovedafsnit skildrer så de 4 kriseforløb som komplicerede funktioner af over-underproduktion, af udvidelser og indskrænkninger i landbrugsareal og ikke mindst af ændringer i befolkningsmængden, med følgevirkninger for kapitaldannelse og levestandard. Det lykkes på ganske overbevisende måde at fastholde og modulere denne problemstilling i de 3 første hovedafsnit, således at læseren overbevises om teoriens holdbarhed.

Til bogens fortjenester hører i høj grad også at forfatteren i et stort og dygtigt udnyttet noteapparat anfører en væsentlig del af den nyeste litteratur om sit emne. I forbindelse med »Anhang III« der indeholder en omfattende pris-historisk bibliografi, og med det afsluttende forfatterregister bliver Abels bog et overordentligt nyttigt opslagsværk for den der ønsker at beskæftige sig med landbrugshistoriens økonomiske aspekter.

Det behøver måske næppe siges, at den der som Abel ønsker at tilvejebringe en syntese om prisudviklingen og produktionsevnen i Europas hovederhverv gennem 700–800 år og som gør det på 270 sider, må have en hård og fast hånd. Det har Abel. Han må have vilje til at komme igennem til en konklusion, selvom han for at nå den må undlade nogle forbehold som en mere forsigtig

historiker nok ville have taget. Man kan standse op ved hans »kornlønninger«, ved hans »sølvækvivalenter«, ved hans behandling af penge og kreditforhold, ved hans dristige skitser af levestandarder uden hensyntagen til beskæftigelsesforholdene, men man må erkende at det er lykkedes at skabe et udgangspunkt der for videre forskning er nok så frugtbart som eftertankens skrantne blodløshed.

SØREN MØRCH

I prezzi in Europa dal XIII secolo a oggi. Saggi di storia dei prezzi raccolti e presentati da RUGGIERO ROMANO. Biblioteca di cultura storica 93. Firenze, Giulio Einaudi, 1967. xlv + 590 s. 6.000 L.

I den foreliggende antologi forelægger udgiveren, der er knyttet til École pratique des hautes études – VIe section i Paris, en række af de nu klassiske, prishistoriske afhandlinger fra den sidste generation i italiensk oversættelse; blandt navnene finder man bl. a. A. B. Usher, E. J. Hamilton, M. J. Elsas, Giuseppe Parenti, Jean Meuvret og C.-E. Labrousse, som hver især dækker et kronologisk og geografisk afsnit af det tidsspand, bogen omfatter. Hertil føjes afslutningsvis tre teoretiske og kritiske afhandlinger af Luigi Einaudi, A. V. Judges og René Baehrel. Endelig har Romano selv forsynet værket med en ypperlig indledning, der redegør for den prishistoriske forsknings arbejdsområde og metoder.

Som introduktion vil bogen formentlig være nyttig, men samtidig må man tilføje: Den byder på én gang for meget og for lidt. Ved sin opbygning får den snarest karakter af en sammenhængende, europæisk prishistorie, men dens kronologiske og geografiske spændvidde udelukker samtidig, at kontroversielle emner repræsenteres af mere end en enkelt afhandling; selv den udførlige bibliografi, der ledsager bogen, kan næppe afbøde denne mangel. Det er muligt, at det havde været mere hensigtsmæssigt at samle bogen om et eller et par snævrere emner med et repræsentativt udvalg af den videnskabelige diskussion, depressionen i senmiddelalderen, prisrevolutionen i det 16. århundrede eller diskussionen af prisbevægelser og prisstruktur i den anden halvdel af 1700-tallet.

E. LADEWIG PETERSEN

GEORG STADTMÜLLER: Grundfragen der europäischen Geschichte. München-Wien, R. Oldenbourg, 1965. 281 s. 18 DM.

Georg Stadtmüller er professor i München med speciale i østeuropæisk historie. Bogen består af en samling artikler, der på én nær (Polen in der europäischen Geschichte) tidligere har været offentliggjort i forskellige tidsskrifter, og fremstår således som et repræsentativt udvalg af forfatterens mangeårige studier indenfor rigt varierede emner fra Østeuropas historie (Geschichte Südosteuropas 1950, Forschungen zur albanischen Frühgeschichte 1965) og fra retshistorien (Das Naturrecht im Lichte der geschichtlichen Erfahrung 1948, Das abendländische Rechtsbewusstsein 1951).

Stadtmüllers hovedsynspunkt er, at Østeuropas historie må ses som en inte-